

(ע"ב) 'סתם נדרים להחמיר'. התוס' (יט.) כתבו שסתם נדרים להחמיר בתורת ודאי, והעובר על נדר כזה – לוקה. וכן נקטו אחרונים (ע' קרן אורה ועוד). וכבר כתבו שאין זה ענין למה שכתב הרמב"ם על 'ספק נדרים' שאינו לוקה. 'סתם' לחוד ו'ספק' לחוד). אולם המב"ט בספרו קרית ספר (הל' נדרים ב) כתב שדין זה נובע מהכלל 'ספיקא דאורייתא לחומרא' (וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ג תלו; תה"ד רפא). ולכאורה נראה מדבריו שאין כאן אלא ספק נדר ולא ודאי. [והטעם שאין מעמידים את הדבר על חזקה דמעיקרא לומר שלא חל הנדר, כי מאחר שודאי נדר והספק הוא אם חל הנדר – הורעה חזקתו. עפ"י מחנה אפרים נדרים יב (בהסבר אחד). וכ"כ בשו"ת באר יצחק יו"ד א אף בדעת הרא"ש. וכ"כ שם לענין הריני נזיר אם יש בכרי מאה כור ונגנב או נאבד)]. ומצאנו בראשונים שתי סברות בדין זה; כיון שהאדם בא לאסור על עצמו, אומדים דעתו שנתכוין לידור באופן האוסר. ואמנם אם יפרש שדעתו למשמעות השניה – נאמן, אך מן הסתם כשלא פרש – דנים להחמיר (עפ"י פירוש הרא"ש). סברה נוספת (המובאת בתוספות ובפסקי הרא"ש): מדובר שהנודר אומר שלא היתה לו כוונה מפורשת אלא דעתו כפי משמעות הלשון, וכיון שפסקו החכמים להחמיר הרי כאילו גם הוא כיוון לכך. לפי הגדרה זו, אם אמנם נתכוין למשמעות מסוימת ואין ידוע למה נתכוין, אין כאן אלא ספק נדר.

אך יש מקום לפרש באופן שלישי; שהנודר בסתם, כיון שיודע שניתן לפרש דבריו לחומרא ואכן הדין מחייב לחוש לפרש כן מפני הספק, זה עצמו גורם לכך דעתו להחמיר [אם לא פרש אחרת], וכאילו אמר כן בפרוש. לפי זה, תחילת הדין מפני הספק הוא שספק דאורייתא לחומרא, וכיון שפוסקים להחמיר ממילא נוצר מצב שהנודר מתכוין לכך בודאות. ובכך מובנת הזיקה בין משנתנו לשאר הנידונים המובאים בגמרא של ספקות (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג סח. וצדד לפרש כן כוננת התוס'). לפי זה נוח יותר לומר שהמב"ט לא חלק על הראשונים הנ"ל אלא רק פירש את הטעם היסודי שמפני הספק החמירו, וממילא כבר נאסר מודאי כאמור. (ראה עוד בענין זה בספרי האחרונים: בית יחזקאל (שיעורי הגר"י סרנא); חידושי הגר"ש; הפלאת נדרים יא ועוד. וע"ע במובא לעיל י:).

'המקדיש חייתו ובהמתו, הקדיש את הכוי'. יש לשאול, למה לא נעמיד את הכוי בחזקת בעליו, ככל ממון המוטל בספק שכשיש ספק אם יצא מרשות בעליו, מעמידים אותו ב'חזקת מרא קמא', וכדרך שכתב הרמב"ם (בפרוש המשנה ספ"ב דבכורים) שמפני טעם זה, הכותב חייתו לבנו – אין הכוי בכלל. יש מקום לומר שאף שנפסוק כן מבחינת דיני ממונות, עדיין בנוגע לשאלה אם חל בו הקדש, דנים לחומרא כבשאלת איסור והתר. ולפי סברא זו תהיה מכאן ראייה שגם לאחר שנפסק דין 'המוציא מכברו עליו הראיה', אין הכרעה ודאית על הבעלות אלא שמצד הספק בלבד נשאר הדבר בחזקתו. וכבר דנו בזה האחרונים (ע' בסוגיית הלוקח שני אילנות בב"ב פא, ועוד). ומלבד זאת עדיין לא העלינו ארוכה כיון שמבחינת דיני ממונות פסקנו להשאירו אצל המוחזק, מסתבר שאין שייך בזה מעילה. וצריך עיון (עפ"י שיעורי הגר"ש רוזובסקי).

ויש לפרש 'מעילל איניש לספיקא' ובכלל הקדשו הודאי כלול אף הדבר המסופק. ומדויק לפי"ז לשון 'הקדיש את הכוי'. וכן נראה מדברי המאירי.

דף יט

'אמר ליה אביי: במאי אוקימתא לספק נזירות להקל – כרבי אליעזר, אימא סיפא ספק בכורות...'

הרשב"א כתב שקושיא זו אינה עיקר שהרי ודאי יש לחלק כתירוץ הגמרא, וגם אינה שייכת בהכרח לכך שהעמדנו כרבי אליעזר, אלא משום שרוצה להקשות בהמשך מסיפא דסיפא לכן הביא גם הסיפא לברר הדברים. והביא דוגמא כיוצא בזה.

אמר ליה: אמאי קא מדמית קדושה הבאה מאליה לקדושה הבאה בידי אדם. צריך להבין מה היתה דעת המקשה שהשוה ביניהם. ויש לומר שהואיל והבכור מצוה להקדישו, יש לומר שאין קדושה חלה בו מאליה אלא באופן שראוי להקדישו בידי אדם [כסברת המהרי"ט שבכור הפקר אינו קדוש מפני שאינו ראוי להקדשה בידי אדם], והואיל ואין אדם מכניס עצמו לספק להקדישו, לא חלה גם הקדושה שמאליה (עפ"י טל תורה).

ספק נדר ונזירות

האחרונים עמדו על בירור שיטת הרמב"ם בדין ספק נדר ונזירות; לגבי נדרים פסק (בהלכות נדרים ב,ז; ט,ד) שספקם להחמיר ואילו גבי נזירות (נזירות ד, יא) פסק להקל. יש מי שכתב (מהרי"ט ח"א פט) שהנזירות הואיל וספיקה חמור מוודאה כדלהלן בגמרא, לא מעייל נפשיה בספיקא, מה שאין כן בנדרים שאין ספיקן חמור מודאן. והקשה המחנה-אפרים (נדרים יג) מדברי הרמב"ם (שם): 'האומר הריני נזיר ביום שכן דוד בא בו, אם בחול נדר – הרי זה אסור לעולם (שבכל יום אפשר שיבוא), ואם בשבת או ביום טוב נדר – אותה שבת או אותו יום טוב מותר, מכאן ואילך אסור לעולם, שהדבר ספק אם יבוא בשבת או ביום טוב או לא יבוא. והואיל והוא ספק, ביום שנדר לא חלה עליו נזירות שספק נזירות להקל'. עכ"ל. והרי כאן אין הספק חמור מהודאי שהרי עתיד להתברר אם בא באותו היום אם לא?

יש מי שסביר את שיטת הרמב"ם (הרא"מ בתשובה ג) שרק בנזירות ספיקה להקל משום שלא ניתנה אלא להפלאה. והקשה על זה במחנ"א שם, אם כן מדוע פסק הרמב"ם לענין האומר הריני נזיר אם יש בכרי הזה מאה כור ונגנב או אבד – אינו נזיר. והרי אם צריך 'הפלאה' א"כ אפילו אם לא נגנב, כקושית הגמרא בסוגיתנו? ותירץ הגרנ"ט (נב) שלהרמב"ם אף למסקנה יש דין 'הפלאה' בנזירות, אבל רק באופן שהספק אינו עומד להתברר, אבל במקום שרק בעת קבלת הנזירות אין ברור לאדם, אך עומד להתברר לאחר מכן – אין בכך חסרון בדין 'הפלאה', שאמנם אין צריך 'הפלאה' בזמן מעשה הנזירות אבל דרושה היא בזמן חלות הנזירות. ובזה פרש מה שאמרו בסוגיא 'אי תניא – תניא' היינו, גם אם תניא בכל זאת לא קשה שיש לחלק בין הנידונים; בכרי שנגנב שהספק יישאר בעינו – אין כאן 'הפלאה' אף לרבי יהודה, מה שאין כן בשאר מקומות.

(ע"ב) כל שספיקו חמור מודאן, לא מעייל נפשיה. התוס' כתבו שני הסברים מדוע ספק נזירות חמור לו מודאי. וכך פרשום האחרונים; ההסבר האחד לפי שאינו ראוי לגלח כהלכתו, על שלשת הקרבנות, כי הרי אין חטאת באה בספק. ואם כן, עדיף לו שלא תחול הנזירות משתחול ולא יקיים את דיני הנזיר כהלכה שלכתחילה. הסבר שני: לפי שאינו ראוי לגלח, שמא אינו נזיר והרי עובר הוא על איסור הקפת הראש. אך לפי הסבר זה יצא שבאשה הנוזרת, סתם נזירות להחמיר שהרי אין בה איסור הקפה (עפ"י שער המלך הל' עכו"ם יב). ויש מי שכתב מפני כן שההסבר הראשון שבתוס' הוא המוכרח שהרי לא משמע שבאשה הדין אכן ישתנה (חזון איש אה"ע קלה, ב). וע"ע תוס' נזיר ת. משנה למלך נזירות ג, יח; אג"מ יו"ד ח"ג סח.

השעה"מ הקשה לרבי יהודה הסובר חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא, וחכמים הרי לא העמידו דבריהם במקום תיקון גברא

א"כ יהא רשאי להביא קרבנות מספק. ויש אומרים שגם למ"ד חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא, זהו רק לענין איסור הנאה, אבל השחיטה והאכילה אסורות מהתורה (ע' חדושי הגר"ר בנגיס ח"א יב,ד).

ואם תאמר, מדוע חמור ספקו מודאי, הלא יש לו תקנה בקבלת נזירות חדשה על תנאי, שאומר אם לה חלה נזירותי אהא נזיר עתה? יש לומר שיכול לבוא לידי חומרא כגון אם נטמא קודם שהתנה, שהריהו ספק נזיר טמא ואינו יכול להביא אשמו מספק (עפ"י תוס' נזיר ח. ד"ה שיהא).
ובעצם [הגם שהוא חשש רחוק], כיון שכדי לצאת מספקו יצטרך לנדר נוסף, אבל מצד הנדר הנוכחי ספקו חמור מודאו, אם כן מסתבר שאינו רוצה להיכנס בו שהרי בין כך יצטרך לנדר נוסף (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג סח,א).

– מכך ספק נדר אינו נחשב 'חמור מודאו', לכאורה יש להוכיח שיש התרה גם לנדר המסופק, הגם שאין ידוע לשואל אם חל נדרו אם לאו. אך לפי מה שכתבו הראשונים שסתם נדרים להחמיר בתורת ודאי, אין מכאן ראיה לספק. וכבר צדד בזה בספר פרשת נדרים כאן, ורצה לומר שזה שנוהגים להתיר בערב ראש השנה כל הנדרים, הגם שאנו מסופקים, טעם הדבר שמתוך כך אולי ייזכר על נדר-ודאי.

אך מסברא נראה שכשם שיש פתח וחרטה על הודאי כך יש על הספק, כי גם על ספק נדר מתחרט הוא מעיקרא ואילו היה יודע על ספק-נדר שיש לו ע"י דיבורו, לא היה מדבר.

דף כ

'בשלמא מחמירין דלא פתחינן ליה בחרטה'. פירוש בחרטה בעלמא, לומר הואיל ומתחרט אתה ואין לבך עליך הרי שלא נדרת אלא מתוך כעס זמני הלכך מותר אתה – אלא צריך לפתוח לו פתח, לומר אילו ראית שישגיך נזק או צער לא היית נודר באותה שעה.

וחכמים שאמרו 'פותחין לו פתח ממקום אחר' חולקים וסוברים שאין צריך פתח [ו'פותחין' לאו דוקא] אלא אף בחרטה די, ופירוש דבריהם: אין מתירים לו מצד הנדר עצמו, לומר כיון שנתכוונת למשמעות מותרת מותר אתה, אלא פותחים לו ע"י חרטה או פתח (עפ"י ריטב"א ר"ן ור"י).

ונראה שאף החרטה קרויה כאן 'פתח' כי על ידה נפתח ההתר, לומר חרטתך מוכיחה שלא נדרת בלב שלם וכנ"ל. ורבנו תם פירש שחכמים אינם חולקים על ר"מ לענין הצרכת פתח.

'רב אחא בר יעקב אומר: משמתינן ליה' – לזה המזדקק לו להתירו מיד ואינו מצריכו לנהוג איסור כימים שנהג בהם התר. כן פירשו הרמב"ן הר"ן ועוד.

ויש מפרשים שהדברים מוסבים על הנזיר שעבר, שאם לא רצה לנהוג איסור בעצמו – משמתינן ליה (מובא במאירי).

צ"ע למה לא פירשו שזהו תירוץ נוסף על השאלה 'אלא עונשין היכי דמי'.

ז"כ המסתכל בעקבה של אשה הויין לו בנים שאינן מהוגנין. אמר רב יוסף ובאשתו נדה. אמר רבי שמעון בן לקיש עקבה דקתני במקום הטנופת'. כלומר בעגבותיה וכשהיא לבושה בבגדיה, ובוה [וכן לפניו] אסור באשתו נדה ומותר שלא בשעת נדתה וכדי לחבבה. אבל באשה אחרת אסור אפילו בפנויה ובשאינה נדה ושלא כנגד העקב, ואפילו באצבע קטנה אסור (מאירי).

ד. ברמב"ם (שבועות ו, יז) משמע שאפשר להישאל על השניה. וכמה ראשונים חולקים על כך. ובספר קרן אורה פירש שנוקט הרמב"ם שהשבועה השניה חלה אלא שאין חייבים עליה, ומשום כך אפשר להישאל עליה.

דפים יח – יט

כב. האם סתם נדרים להחמיר? כיצד?

משנתנו סתמה: סתם נדרים להחמיר (שהנודר דעתו לאסור. (רא"ש). ופירשו בתוס' שמדובר שנתכוין למשמעות הלשון הסתמית), כגון 'הרי עלי כבשר מליח / כיין נסך', בסתם – אסור שהרי אם נדר בשל שמים אסור [ואם פירש אחר כך (ר"ן) שהיתה כוונתו באלו של עבודת כוכבים – מותר שהרי לא התפיס בדבר הנדור]. וכן 'הרי עלי כחרם' סתם – אסור, וכן 'כתרומה' – שמא כתרומת הלשכה נדר (ואעפ"י שאינו שכיח כל כך. ריטב"א); 'כמעשר' – שמא כמעשר בהמה.

א. הלכה כסתם מתניתין שסתם נדרים להחמיר (ראשונים).

כאשר המשמעות נוטה לכאן ולכאן בשוה – משתדלים עמו שיפרש, ואם אינו מפרשו [או כגון שאינו לפנינו ונדר לאסור את חברו] – להחמיר. ואם הנחת הלשון הראשונה מורה שהנדר חל, אין משתדלים עמו לפרש אלא שאם אמר הוא מאליו לא נתכוני אלא לכך – דנים אותו לפי מה שפירש (מאירי).

ויש מי שכתב, דוקא אם מפרש מעיקרא, אבל אם מתחילה לא אמר כלום והלך לו, ושוב מפרש דבריו באופן המותר – אין מאמינים אותו אלא כופים אותו לקיים נדרו (עפ"י תורי"ד).

ב. כמו כן כשאין הנודר יודע מה היתה דעתו – הולכים להחמיר, אלא אם כן יש אומדנא המוכחת, הולכים אחר האומדן (עפ"י שו"ת מהרי"ל קצא).

ומכאן שהנודר עתה 'כיין נסך' – מותר, שאין רגילים לקרוא עתה יין נסכים 'יין נסך'. וכלל גדול הוא בנדרים: הלך אחר לשון בני אדם. וכן אנו למדים מכאן לכל המקדישים סתם כגון 'בית זה להקדש' שאין הכוונה להקדש בדק הבית אלא סתמו לעניים (מאירי [וברמב"ם ובריטב"א נראה לכאור שאף בה"ו הנודר ב'יין נסך' סתם אסור]. ע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ו קמ).

רבי יהודה אומר: סתם חרמים ביהודה – מותרים (שהם מכירים חרמי כהנים), בגליל – אסורים, שאין אנשי גליל מכירים את חרמי הכהנים. מבואר בגמרא שזו דעת רבי אלעזר ברבי צדוק המיקל בספק נדרים וחולק על הרישא (וטעם הדבר, שאין בדעתו של האדם לאסור אלא על הודאי. עפרא"ש), אבל רבי יהודה מחמיר ביהודה שהרי זה ספק שמא נדר כחרם של שמים, ורבי יהודה אוסר בסתם נדרים [כגון ב'הרי עלי כתרומה' אסר רבי יהודה ביהודה, שמא נדר בתרומת הלשכה].

המאירי כתב הלכה כרבי יהודה דמתניתין לחלק בין יהודה לגליל. (ואעפ"י שאנו נוקטים סתם נדרים להחמיר, כנראה כוונתו כפירוש הרשב"א שביהודה רגילים להשתמש ב'תרומה' סתם לתרומת הלשכה, וכן סתם חרמים שם לכהנים. וכ"מ ברמב"ם ב, יא ובר"ן י. ד"ה הרי אלו).

וכן בנדרים הקדש; המקדיש חיותו ובהמתו – הקדיש את הכוי. רבי אליעזר אומר: לא הקדיש את הכוי [וכשם שבהקדש ממון סובר שאין מכניסו לספק, כן בנדרים איסור שאסר את גופו, אין מכניסו עצמו לספק. רבי זירא. ולפי שאר אמוראים אין ראיה לכך, אך כתב הרשב"א שאין מי שמחלק בין גופו לממונו].

לתנא קמא, הקדיש רק בהמותיו או חיותיו – הכוי נתקדש מספק. ואם הקדיש בהמתו עם

חיותו – הקדיש הכוי מודאי. ולרבי אליעזר בכל אופן לא הקדיש הכוי כלל, שאין דעתו אלא לחיה ובהמה ודאים (תוס'). ויש סוברים שאם הקדיש חיותו ובהמתו, לא נחלק רבי אליעזר (ערשב"א).

וכן בניירות; 'הריני נזיר אם יש בכרי הזה מאה כור' והלך ומצאו שנגנב או אבד, רבי יהודה מתיר ורבי שמעון אוסר. ופירש רבא שאעפ"י שרבי יהודה מחמיר בסתם-נדרים, כאן שונה שאין אדם מכניס עצמו לספק שהוא חמור מודאי, שלא יוכל לגלח מפני שאינו מביא חטאת מספק (אעפ"י שבדיעבד גילח על עולה ושלמים יצא, לכתחילה אין לו לגלח אלא על שלשת הקרבנות. ר"ן), הלכך בספק כזה מיקל רבי יהודה [ורבי שמעון אוסר אפילו באופן שספיקו חמור מודאו]. והקשו על כך מדברי רב אדא בר אבהו ששנו ברייתא זו אף בניירות שמשון שאין שם גילוח (ולרבא צריך לומר תרי תנאי ואליאב דרבי יהודה (רא"ש). או שנדחו דבריו. עפ"י מאירי. וער"ן).

רב אשי דחה שאותה ברייתא שהתיר בה רבי יהודה (בניירות שמשון. ר"י), משום רבי טרפון היא שאמר לא ניתנה נזירות אלא להפלאה, וכל שאין נדר הנזירות מפורש וברור אצל הנודר – לא חלה הנזירות, ולפי זה מתיר רבי יהודה אפילו לא נגנב הכרי.

א. להלכה פסק הרמב"ם (נזירות ד, יא) ספק נזירות להקל [ומשמע אפילו באופן שאין הספק חמור מודאי, כגון בספק שעתיד להתברר], ואולם משמע שאין צריך 'הפלאה' בשעת הנדר, שאף אם לא ידע כמה כור בכרי ואח"כ מדד ונמצא כמו שאמר – הרי זה נזיר. וכן פסק המאירי. ובאופן שספקו חמור מודאו [כגון במקדש אחת מבנותיו ולא פירש איזו], צדד הרשב"א להלכה שאין אדם מכניס עצמו לספק כזה. ב. לדעת האומר לא ניתנה נזירות אלא להפלאה, הוא הדין לנדרים שהרי הוקשו אהדדי (רשב"א).

הוא הדין לשבועה ולחרם, דינם שווה לנדרים שסתמם להחמיר (רישב"א). ולענין חרמי ציבור נחלקו הפוסקים אם ספקם להחמיר או להקל, כי שמא אינם אלא מדרבנן (ע' בפוסקים יו"ד ריה; נובי"ת יו"ד קמו).

דף כ

כג. הנודר בלשון המשתמעת לשתי פנים או בלשון הנוטה לאיסור מלהתיר, ופירש שנתכוין להתיר, מה דינו?

אף על פי שסתם נדרים להחמיר – פירושם להקל, שאם פירש אח"כ משמעות דבריו באופן שאינו אוסר – מותר (ואין צריך התרת חכם, ואף עם הארץ נאמן על כך. ער"ן כאן ולעיל יח: ורשב"א). ואם פשט משמעות הלשון מורה איסור והוא מפרש במשמעות אחרת, כגון נדר ב'חרם' – ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים (= רשת דייגים). 'בקרבן' – לא נדרתי אלא בקרבנות של מלכים. 'הרי עצמי קרבן' – לא נדרתי אלא בעצם שהנחתי לי להיות נודר בו. 'קונם אשתי נהנית לי' – לא נדרתי אלא באשתי הראשונה שגירשתי; לדברי רבי מאיר אין נשאלים להם, ואם נשאלו עונשים אותם ומחמירים עליהם. ופירש רב יהודה דבריו: תלמיד חכם אינו צריך שאלה. ועם הארץ (שאינו נאמן. ר"ן ורא"ש) – מתירים לו בפתח ולא בחרטה. ואם עבר על נדרו ובא עתה לישאל – עונשים אותו (כדין שאר נדרים החלים מדאורייתא) לנהוג איסור כמספר הימים שנהג התר. וחכמים אומרים: פותחים להם פתח ממקום אחר (כלומר בחרטה, ואין צריך פתח מגופו של נדר. ואם עבר על הנדר – אין עונשים אותו (ר"י רשב"א ר"ן). ור"ת פירש שחכמים אינם חולקים על כך שפותחים לו פתח ממקום אחר ולא בחרטה). ומלמדים אותו לנהוג איסור בנדרים הללו.